

Intervju Sodobnosti: Mira Mihelič

Ali ste si po množici intervjujev, s katerimi so vas zasuli ob Prešernovi nagradi in sedemdesetletnici, že oddahnili?

Vsi tisti mnogi intervjuji so bili zame veliko presenečenje — kakor da so se Slovenci nenadoma spomnili name po letih precejšnjega zatišja, in skraja sem čisto rada govorila o sebi in svojem delu, nato pa me je postalo vsega groza; saj nimam povedati več ničesar novega,

Mate Dolenc moje življenje zdaj teče mirno, tiho, kot reka, ki se počasi zliva v morje, kjer bo izginila.

Teh intervjujev sem prebral, kolikor mi jih je prišlo v roke, in moram priznati, da bo zdajle težko odkriti Ameriko po vsem tem. Zato se bom poskušal čimbolj držati vprašanj o pisanju — o tem, kaj pišete, kako pišete, kako gledate na svoje pisanje. Bomo pustili ob strani vašo tresočo se hišo, vašo veliko družino in take osebne stvari — razen kolikor seveda to vse ni s pisanjem neposredno povezano.

Osebne stvari so neposredno povezane s pisanjem, to sami dobro veste, čeprav se pisatelju včasih tudi posreči, da to prikrije. Kako pišem? Poskušam pisati kar najbolj neposredno, ne iščem novih oblik, pišem v slogu, ki se je oblikoval v meni z leti, to sem jaz, si mislim, nič drugega vam ne morem ponuditi. Kaj pišem? Kot je znano, predvsem romane, ker je to zvrst, za katero se mi zdi, da najbolj ustreza mojemu občutku za trajanje časa v človeškem življenju. Napisala sem nekaj novel, a to so bili le poskusi, ker sem se poskusila izraziti v vseh zvrsteh literature, le v poeziji ne. Niti v svoji nemirni puberteti nisem napisala nobene pesmi, in kadar nastopim v kakšni šoli in me nado budni učenci vprašajo, ali sem napisala tudi kaj pesmi, jim moram priznati, da nikoli; celo tako nespodobno jim odgovorim; ne, tega nisem nikoli zagrešila. Čeprav mislim, da bi svojo prozo lahko marsikdaj označila kot poetično in poezijo ljubim in spoštujem tako kot glasbo.

Naj začnem zares na začetku; kako se pojavi snov za tekst? Kako se razvija do trenutka, ko sedete za stroj in začnete tipkati?

Snov za tekst dolgo počiva v meni kakor bolezen, ki jo nosi človek v organizmu, ne da bi se tega zavedel, potem pa nenadoma izbruhne ob kakem, na videz nepomembnem povodu; kratka notica v časopisu o neznanih ljudeh, pogovor, ki ga prestrežeš mimogrede, srečanje z znancem ali znanko iz skoraj že pozabljenih dni. Potem se bolezen stopnjuje, prikažejo se prizori in osebe kakor v vročici, slišati je pogovore, videti dramatične prizore — ne pozabite, da sem nekoč pisala tudi drame in da je ta element dramatičnih konfliktov zmeraj navzoč tudi v mojih proznih delih. Ko potem sedem za mizo, spregovori nekdo v meni, ki ga nikoli dobro ne poznam.

Ali pred pisanjem naredite konstrukcijo romana? Osebe in dogodki v vaših knjigah so zelo prepleteni med seboj, človek se kar boji, da se bo kje pojavila kakšna napaka, zamenjava imen, nelogična povezava — v resnici pa vse stoji zelo trdno, kot da bi bilo vnaprej natančno konstruirano.

Ne, konstrukcije nikoli ne naredim vnaprej, to prepuščam tistemu neznanecu v sebi, njemu so te osebe znane in znano mu je, kako se morajo dogodki prepletati in zapletati, da se na koncu odpletejo. Včasih, morda ko sem že sredi teksta, si na list napišem približne naslove poglavij, po katerih se potem ravnam, ali pa tudi ne.

Se zgodi, da se vam zatakne in ne morete naprej?

Da, včasih se zatakne, kar se verjetno zgodi vsakemu pisatelju, včasih me med pisanjem obide obup in začnem se spraševati, kakšen smisel ima vse to. Amerike ne bom nikoli odkrila (če naj uporabim to prisposodbo) — toda prej ali slej se nekaj v meni zjasni in vem, da lahko nadaljujem in da celo moram nadaljevati.

Ko sem v kratkem prebral več vaših knjig, sem dobil iz njih zelo enoten vtis stila, atmosfere, občutja, ki vejejo tako iz vsebine kot iz pisateljskega prijema (tehnike, bi lahko rekel) — pa naj gre za romane iz sodobnosti ali za zgodovinske — splavi, prešuštva, družinske zdrahe, politične spletke, vse je zavito v nekakšno gotsko težo in mračnost. Je to zavestno, ali se je razvilo samo od sebe?

Na to sem že odgovorila — vse, kar opisujem, kar nastaja v meni in iz mene, ni zavestno ali hoteno, ampak to tako napišem, ker občutim, da ne morem drugače. Če v tem najdete težo in mrak — no, saj moje življenje od otroških let ni bilo ravno rožnato, čeprav do vojne materialnega pomanjkanja nisem trpela.

Vaše osebe so tako žive, kot da ste jih pobrali iz resničnosti.

Resničnost? Kaj je pravzaprav resničnost? Vsota vtisov, opazanj in doživetij, tista dostikrat goljufiva podoba sveta, v katerem živimo, stkana

ne le iz naše sedanjosti, temveč tudi iz naše lastne preteklosti in preteklosti naših prednikov. Pod zaznavno in tako rekoč otipljivo, da ne rečem dokazljivo resničnostjo pa se skriva neka druga resničnost, iz katere črpamo, včasih vede, včasih pa nevede svoje pripovedno delo. Toda zame je bila to zmerom skrivnost, sad domišljije in znanja, ki si ga nabereš z leti, hkrati pa intuicije, ki ti osvetli ne le človeka iz tvoje okolice, temveč tudi nekoga iz daljne preteklosti, in tako se zgodi, da preteklost ni več samo pretekli čas, ampak tudi tvoj sedanji trenutek.

Ali se vam je tako prikazal Metternich iz Ceste dveh cesarjev? Tak je, kot da ste ga videli na svoje lastne oči . . .

Prebrala sem veliko debelih zgodovinskih knjig iz njegovega časa, knjige o njegovem življenju, v katerih je bil opisan — brala sem tudi njegova pisma, iz katerih sem črpala slog njegovega govora in ugotovila, da je preživljal tudi tragedije, saj mu je za jetiko umrla večina otrok. Torej je imel tudi dosti nesreč in ne samo dosti ljubic. Vsekakor je bil na kongresu dominantna osebnost in je zaslužil upodobitev v knjigi.

Ko je bil socialistični realizem zaželen ali celo zapovedan, ste se mu izognili. Ste takrat molčali? Ali vas je kdaj kdo poskušal »učiti«, kaj in kako je treba pisati?

Med največjim razcvetom socialističnega realizma nisem pisala obsežnejših proznih tekstov, ampak drame, ki sem jih imenovala drame osvješčanja. Bile so moj obračun z mojim prejšnjim življenjem, kajti vojna in povojni čas sta pomenila zame veliko prelomnico, s katero sem se morala sprijazniti, ali še bolje rečeno, morala sem jo sami sebi pojasniti. Ko je izšel moj prvi povojni roman, April, leta 1959, pa je bil sorealizem že za nami. Ne smete tudi pozabiti, da sem se prva leta po vojni preživljala s prevajanjem, to je bil moj vsakdanji kruh, pisanje daljših tekstov sem si morala šele zaslužiti. Seveda pa so me poskušali tudi vzgajati in z nasmehom se spominjam, da mi je Miško Kranjec, takrat predsednik Društva pisateljev, prijateljsko svetoval, naj grem na kmete v katero od ustanovljenih zadrug in naj napišem roman o teh novih razmerah na vasi — pa sem bila toliko pametna, da sem mu odgovorila, da sem mestni človek, ki o kmečkem življenju nima pojma — kako bi se torej mogla vživeti v duševnost in navade kmeta, čeprav sodobnega kmeta v socializmu? No, zadruga so se pozneje razšle, jaz sem pa ostala pri svojih meščanih.

Napisali ste: »Berganti bojo zmerom!« Bergant iz Plamena ali dima je prevejan in pokvarjen politik predvojnega časa, oblasnik in dobičkar. Zdi se mi, da ste včasih s predvojnimi Berganti namignili tudi na naše, povojne Bergante, ki jih ni malo?

O, tisti predvojni Berganti so bili pravi amaterji v primerjavi z našimi povojnimi, ki še čakajo pisateljskega peresa ali pisalnega stroja!

Zakaj pa ne bi bil to vaš pisalni stroj? Kot predsednica PEN in Društva pisateljev ste se srečevali tudi s politiko, gotovo veste marsikaj . . .

Ker sem prejšnjo buržoazijo bolje poznala; sicer pa še nisem nehala pisati in me mogoče knjiga o današnji buržoaziji še čaka. Je pa težko, ker ne obvladam današnje — naše — frazeologije, in če bi pisala o tem, bi to morala poznati — pa je tako komplicirano in proti vsaki človeški pameti. Bila sem v eni naših tovarn in sem gledala življenje, ki ga danes živijo delavke za strojem, ob tekočem traku . . . osem ur dela, potem pa domov in kuhanje in pranje . . . kar se pa buržoazije tiče, je pa današnja slabša, veste, tisti predvojni si le niso upali vsega, ker je obstajala kontrola ene stranke nad drugo in kontrola javnosti. Pri nas je pa to oboje izključeno.

Ali ste imeli zaradi slabo prikrite podobnosti med modelom in osebo iz knjige kakšen cirkus?

No, včasih so nekateri mislili, da so se prepoznali v kakšnem mojem negativno opisanem liku, vendar moram reči, da se mi je to dogajalo tudi takrat, ko je prvotni model zaživel popolnoma svoje življenje in bi lahko mirno napisala, kakor večkrat preberete v uvodu kakega romana; vse osebe so izmišljene in vsaka podobnost z živimi osebami je zgolj slučajna.

». . . njena dolga preteklost je preraščala kratko sedanost.« Tako ste opisali staro Rašovko v Mladem mesecu. Vprašanje minevanja časa je stalno navzoče, pa ne samo v obsežni trilogiji Plamen ali dim, ampak tudi v zgodovinskih romanih. Čas, ki mineva človeku v biološkem smislu, in čas, ki se lomi v političnih, socialnih, filozofskih in drugih spremembah. Je čas glavni junak vaših romanov?

Čas je naš sovražnik in hkrati prijatelj. Kadar se počutimo kot njegovi ujetniki, nam mora biti jasno, da minevajo v njem vsi politični, socialni in filozofski sistemi, da je čas tisti dejavnik, ki nam jamči, da nič ne more obstati večno, da ni absolutnih resnic, s katerimi poskuša zdaj ta zdaj oni totalitarni režim podjarmiti človeško misel. Čas je spremljevalec zmagovitega življenja, da, lahko bi rekla, da je junak mojih knjig.

Čas je tesno povezan s pojmom prednikov. Mnogo se ukvarjate s predniki — čeprav se v povojnem času pravzaprav malokdo ukvarja z njimi, kot da nas jih je sram, ali kot da sploh niso zaželeni. Bi se morali več ukvarjati z njimi? Smo prikrajšani zanje, ko skoraj ne poznamo več svojih lastnih dedov in babic, kaj šele pradedov in prababic?

Ko sva že govorila o času, potem lahko samo nadaljujem: s predniki se začneja čas, ki ga pomnimo, v njih najdemo veliko tistega, kar je v nas danes, iz tistega, kar so ustvarili, je nastal naš čas — kako bi jih mogli odpisati?

Predniki seveda niso samo sorodniki. Za svoje prednike lahko štejemo na primer stare ljubljanske župane, za katere ste v enem od intervjujev rekli, da bi radi napisali njihove biografije. Recimo župan Hribar, ki je končal prav legendarno, pa o njem komaj kdo kaj ve in nima niti spominske plošče. Ali ni Hribar primer krivice, ki jo zganjamo nad svojimi predniki — nad tistimi seveda, ki niso bili ravno komunisti?

O županu Hribarju sem morda nekoč lahkomišelnost izjavila, da želim pisati o njem. Bil je po moji sodbi eden najbolj zaslužnih ljubljanskih županov in Ljubljana je, čeprav se nisem tukaj rodila, moje ljubljeno mesto. Da je Hribar danes pozabljen in da njegovih zaslug za mesto nihče več ne omenja, dokazuje, kako malo se zavedamo svoje kulturne in politične dediščine. Zgodovina Slovencev se ja ni začela šele z oktobrsko revolucijo. Drug tak primer je Ivan Tavčar, ki mu prav tako slovenski narod ni izkazal priznanja, ki mu gre. Kaj vse se dogaja z njegovim domom na Visokem! Pred kratkim sem bila tam in sem videla okna brez šip in podrt hlev, v katerem so bili prej konji. Vse, kar je, je tisti Savinškov kip, ki ga je dal postaviti neki Amerikanec.

Svoje prednike imajo tudi predmeti. Z njimi slikovito spremljate svoje junake in junakinje skozi čas. Obkrožajo jih chippendalski naslanjači, gobelini, širvani, samarkani, tabureti . . . sami predniki današnjih predmetov, do katerih, se mi zdi, čutite odpor.

Predmeti, ki nas obkrožajo, so prav tako del našega življenja, kakor narava, v kateri živimo. Nekoč so bili predmeti individualna bitja, imeli so pečat svojega ustvarjalca, odtis tistega, ki jih je uporabljal, bili so del družinske zgodbe in zgodovine. Meni so potrebni, da se vživim v atmosfero časa, ki ga opisujem. Novi predmeti, ki so izdelani kakor škatle na tekočem traku, pa me puščajo hladne.

V svojih zadnjih dveh knjigah ste popolnoma zapotovali v zgodovino. So vaši meščani današnjega časa izčrpani? Jih mar nimamo — današnjih meščanov? Ali ste jih samo skrili v zgodovino?

SedANJI čas je mogoče premakniti v preteklost, to so pisatelji zmerom delali. Novi meščani so podobni starim, le da so imeli druga imena in se niso vozili z mercedesi, ampak s kočijami. In še nekaj me mika, če se premaknem v zgodovino — naš čas dobi ob tem neko novo dimenzijo.

Kakšno dimenzijo? Lahko bolj natančno razložite?

Najprej ugotovite določene podobnosti z današnjim časom, ki so oddaljene, recimo, več sto let; potem občutek sedanjosti prenesete nazaj in gledate sedanje dogodke skozi časovno perspektivo; in v tej časovni perspektivi nenadoma zagledate ljudi in dogodke v drugačni luči, kot če jih gledate od blizu. Ta daljava odkriva stvari, ki jih od blizu ne vidite. Saj tega prijema se poslužujejo tudi drugi pisatelji.

V delu romana Plamen ali dim, ki se dogaja že precej daleč po vojni, sem našel stavek in več vsebinsko temu podobnih — »sramoten pečat je bil spomin na njeno poreklo«. Ste se vi tako počutili, v času in sistemu, v katerem je bilo moderno in primerno biti »iz revne družine«, medtem ko ste bili vi iz meščansko-umetniške?

Seveda, spomin na moje poreklo! Kot je znano, sem hči meščanske družine in v tistih prvih povojnih časih sem to večkrat zelo občutila, saj

sem morala večkrat slišati, da sem »buržujka«. To je bilo tembolj boleče, ker sem, kakor mislim, vsaj toliko delala kot povprečna delavska žena, in ker se nisem zavedala, da bi bila lahko kriva za svoj izvor. Toda tako čudni so psihološki učinki določenega prevladujočega občutka; nekje sem se počutila krivo, ker se mi je pred vojno dobro godilo, čeprav je med vojno moja družina izgubila vse, sama sem sodelovala v OF od jeseni 1941, moj mož je bil v partizanih, jaz pa sem doživela od okupatorja in domobranske policije marsikaj hudega. Toda vidite, pečat ostane.

Mnogi pisci vaše generacije so pisali že pred vojno. Književniki in drugi intelektualci, levo usmerjeni, so imeli že tedaj med seboj svoje »spore in spopade«. Kje ste bili takrat?

Nikjer! Takrat še nisem imela nobenih stikov s slovensko literaturo in nobenega literata nisem osebno poznala. Pisala sem čisto sama zase. No, potem sem počasi le prišla do nekaterih; prve stike sem imela z Vladimirom Bartolom in Janezom Žagarjem, ki je bil urednik *Modre ptice*. To je bila dobra revija. Šele med vojno sem spoznala druge pisatelje in kulturnike. Po vojni pa se je začelo moje društveno delo.

Med branjem sem večkrat dobil vtis, da ste moškimi bolj naklonjeni kot ženskam. Vsekakor pa ni nikjer nikakršnega sledu feminizma, ki je pred ne tako dolgim časom z zamudo postal moderen pri nas in so se zaradi vprašanj okrog njega na jugu ravšali v nekaterih revijah in časopisih. Ni feminizma ne v romanih ne v vašem javnem delu ne zasebno. Za vas (kot žensko) to ni pomemben pojav?

Zmerom sem se počutila enakopravno, čeprav moram priznati, da sem včasih naletela tudi na podcenjevanje svojega dela, ker sem ženska. Toda rekla sem si: Ni ženske ali moške literature, je samo dobra ali slaba literatura in kar je dobrega, ostane. Sicer pa so mi vsi ekscesi tuji. Sufražetke niso toliko prispevale k enakopravnosti kot ekonomski in družbeni razvoj, zlasti pa obe svetovni vojni oziroma to, kar jima je sledilo. Sicer pa naše babice niso bile tako zatirane, kakor jih zdaj radi prikazujemo. Imele so prvo besedo v družini, moški pa je moral služiti denar. Ne rečem, da je bilo to idealno, ampak tudi današnje stanje ni idealno. Res pa je, da sem v romanih nekoliko bolj naklonjena moškimi, to mi je nekoč očital že Cene Vipotnik, ki je bil tedaj urednik Cankarjeve založbe, v času, ko so izšli moji romani v zbirki *Plamen ali dim*. Mogoče je to zato, ker ženske bolje poznam kot moške — tudi do sebe sem zelo kritična.

*V delu *Plamen ali dim*, ki se dogaja pred vojno, sem naletel na tale stavek, ki govori o narodu: »... bila je ena izmed stalnih bolečin majhnega naroda, ki je ugotavljal, da je v lastni državi bolj zapostavljen, kot je bil pod tujo vladavino.« Seveda je šlo za slovenski narod. Vprašujem — ali ne velja to tudi danes, tukaj, za nas?*

To je naša stalna bolečina — da nas je premalo, da smo kot narod, ki izgublja, prej ali slej obsojeni na smrt. Vedno smo bili izpostavljeni pritisku s severa in juga, razdeljeni, razseljeni, s skromnim prirastkom prebivalstva,

pridni, disciplinirani tudi takrat, ko je nam v škodo, z izjemo narodno-osvobodilne vojne, ki se nam še danes zdi kot čudež. Res, naš jezik govori malo ljudi, toda jezik je naše edino jamstvo, da bomo kljub vsemu obstali, sicer pa nismo edini tako maloštevilni. Saj veste, kako pravijo črnci v Ameriki — »black is beautiful«, jaz pa bi rekla — »small is beautiful«. V majhnem narodu so kvalitete, ki jih velik narod nima, samo tega se je treba zavedati.

Rekli ste, da smo narod, ki izgublja . . . kaj izgubljam?

Izgubljam ekonomsko in kulturno moč. Izgubljam, ker se razdajamo, in izgubljam energijo in narodno premoženje, tudi znanje — to vse odhaja iz Slovenije ven, tako kot je šlo zmerom. Potem, drugje narašča populacija, pri nas pada — stalno moramo biti v defenzivi. Mogoče bo kdo rekel, da tudi jaz govorim šovinistično, ampak pogledjte, imamo zmerom več priseljencev in njihovih otrok. Kmetijski krediti, ki jih bo dobila Jugoslavija, bodo šli k srbskim kmetovalcem. Potem ko se pa oglasimo in to povemo, smo pa šoviniisti . . .

Pisanje romana traja dolgo časa. Plamen ali dim ste pisali — kako dolgo? Kako medtem živite? Imate pogodbe, predujme? Sprašujem zato, ker je položaj svobodnih umetnikov strahovito ekonomsko majav, kljub vsem samoupravnim sporazumom in podobnim papirjem . . .

Plamen ali dim sem pisala s presledki polnih deset let. Vendar je to v bistvu šest romanov, ki sem jih združila v »sago«. Seveda imam za vsak roman pogodbo, včasih še preden ga oddam, a zmerom me je sram prositi za predujem. Ali so v tako psihološko podrejenem položaju tudi drugi pisatelji? Jaz pravzaprav pri svojih letih in po trinajstih romanih tega ne bi smela občutiti; toda s tem je tako kot s tistim občutkom krivde zaradi pokrepla, o katerem sem prej govorila — docela neutemeljen je, a vendar navzoč. Moje svobodno pisanje pa se je zmerom naslanjalo na dohodke iz prevajanja, in kadarkoli sem se zaklela, da ne bom več prevajala, sem spet prelomila prisego.

Kadar berete po daljšem času svoj roman, se lahko še enkrat tako živite vanj kot med pisanjem?

Svojih romanov po možnosti ne berem več. Včasih pa se mi to vseeno zgodi in potem se sprašujem: »Si to res ti napisala?« Ne, to je napisal tisti tujec v meni, o katerem sem govorila prej.

Pa še eno zelo standardno vprašanje — ki pa vendar zmerom sodi k vprašanju; kaj radi berete in kakšne knjige imajo na vas vpliv? Na primer, Heinricha Bölla Hiša brez varuhov me je nekoliko spomnila na vaše hiše in atmosfero v njih, pa tudi vsebinsko gre za nekaj podobnega — prelamljanje časa, prehod iz enega obdobja civilizacije v drugega . . .

Heinricha Bölla res rada berem in imam vse njegove knjige, ki mi jih sproti pošilja. Sicer pa je bil moj najljubši avtor Dickens, dokler ga

nisem morala vsega prevesti. Rada berem Američane, Soula Bellowa, Philipa Rotha in še zmerom Faulknerja, od starejših pa Melvilla.

Pred leti se je Böll, s katerim imate že dolgo dobre osebne stike — zapletel v afero s Kocbekom, ob tistem znanem intervjuju v Trstu. Kako je prišlo do tega?

Predvsem — Böll in Kocbek sta bila dobra prijatelja od tistega našega mednarodnega pisateljskega srečanja v Piranu, po katerem se je Böll še pomudil v Sloveniji in se podrobneje seznanil s Kocbekom, povrh tega pa sta si bila že blizu, ker je tudi Böll veren kristjan, čeprav je pred leti iz protesta zoper cerkveni davek stopil iz Cerkve. Po tistem intervjuju se je Böllu zdelo, da bo Kocbek doživel neprijetne posledice, in kakor je bil zmerom pripravljen pomagati pisateljem in intelektualcem v stiski (ne vem, če veste, da je dal polovico Nobelove nagrade v poseben sklad PEN za pomoč pisateljem v zaporu in njihovim družinam po širnem svetu?), se je seveda takoj oglasil v obrambo Kocbeka. Takrat se je pri nas razvnela tista polemika zoper Böllov članek, ki se je jaz nisem hotela udeležiti, le privatno sem mu pisala, da je zagrešil nekatere netočnosti (dejansko Kocbekove knjige niso bile prepovedane) — pa mi je odgovoril, da to ni nič hudega in da misli, da je Kocbeku vseeno koristil. Ali mu je res? Mogoče je glas tako uglednega evropskega pisca res pomagal, da se ni zgodilo kaj bolj neprijetnega. Toda to je zdaj že zgodovina.

Vi pa ste bili kot predsednica PEN in Društva pisateljev zapleteni v primer Perspektiv, o čemer sem pred kratkim bral v Novi reviji v intervjuju z Dragom Šego. Kako se zdaj spominjate teh, že dvajset let oddaljenih dogodkov?

Takrat nisem bila predsednica PEN, kot pravi Šega, temveč »samo« predsednica Društva pisateljev. Smešno je misliti, da sem imela pri ukinitvi Perspektiv kakršenkoli vpliv, tega tudi ne bi hotela, ker sem bila zmerom za pluralizem v kulturi. Na sestanku, ki ga je tedaj sklical SZDL, sem zgolj izrazila svoje mišljenje o pisanju Perspektiv, pa ne zaradi idejno-političnih razlogov, ampak zato, ker je tisti klan, ki je vladal v Perspektivah, pobijal vse, kar ni bilo iz njegovega gnezda, svoje prijatelje pa hvalil, pa če so pisali dobro ali slabo. Kot vidim, se prav to isto dogaja tudi danes v neki drugi reviji. Menda pa sem imela takrat pravico povedati, kaj mislim?

Vrniva se raje h knjigam! Ali imate kakšen svoj roman za svoje središčno delo? Morda Plamen ali dim, kot najtemeljitejši roman o slovenskih meščanih?

Gotovo je Plamen ali dim moje centralno delo, čeprav mi ni najljubše.

In katero delo vam je najljubše? Zakaj?

Ne vem, težko bi rekla. Zadnjič sem prebrala April, in to ni tako slaba knjiga. Še najraje pa berem knjigo Pridi, moj mili Ariel, zanj sem

dobila tudi nagrado, predvsem pa sem vesela, ker jo radi berejo otroci. Pisana je iz nostalgije za izgubljenim rajem otroštva. Potem je tu še Mala čarovnica — v njej je nekaj strani, ki predstavljajo mojo najboljšo prozo.

Stolpnica osamelih žensk je zadnja knjiga iz sodobnega, že našega časa. Je pa to zelo mrka knjiga. V njej nastopajo na eni strani »odpisani« — na stranski tir vržene ženske — in na drugi tipi, ki so se v novem družbenem redu povzpeli in so vsi po vrsti nesimpatični. Melanholija in nemoč prvih in nadutost ter oblastništvo drugih. Osebe z začetka trilogije, več kot sto let nazaj — so bolj živahne, v njih je več svetlobe, so na začetku razvoja, pred njimi je prihodnost; v Stolpnici pa ni ničesar več. Je to samo konec določenih junakov, ki so prišli do te točke skozi trilogijo, ali gre za obsežnejšo prisposodbo občutja našega sedanjega časa in prizorišča?

Docela naravno je, da mora biti Stolpnica osamelih žensk otožna knjiga. Saj je vsa trilogija zgodba neke družine in družina je kakor človek; rodi se, doživlja kot organizem otroška in mlada leta, dozori, se postara in nato umre. Stolpnica predstavlja smrt in konec meščanskega sveta, ki sem ga začela opisovati v Mladem mesecu. Pa tudi jaz sem že preživela najlepša leta in ko se bliža mrak, začenjajo sence zastirati tudi pisalno mizo. Vendar upam, da me smisel za humor še ni zapustil, no, med drugim sem napisala tudi nekaj komedij. Vsekakor ne gledam na življenje kot na tragedijo in kdo ve — morda bom iz našega sodobnega življenja še napisala roman, ob katerem se bomo vsi smejali. Res, če bom napisala še kaj iz sodobnega življenja, bo to lahko samo satira.